

PAPER

INGLIZ TILI O'QITUVCHILARINI TAYYORLASH JARAYONIDA LINGVISTIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Azizbek Abdupattayev ^{1,*}

¹Namangan davlat chet tillari instituti stajyor–o'qituvchi

* azizbekabdupattayev@mail.ru

Abstract

Mazkur maqolada bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini takomillashtirishning ilmiy–nazariy asoslari tahlil qilinadi. Lingvistik kompetensiyaning mazmuni va tarkibiy qismlari aniqlanib, uning kasbiy tayyorgarlikdagi o'rni asoslab beriladi. Tadqiqotda fonetik, leksik va grammatik kompetensiyalarning kommunikativ kompetensiya bilan uzviy bog'liqligi yoritiladi. Lingvodidaktik va kompetensiyaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Oliy ta'lim tizimida lingvistik tayyorgarlikni takomillashtirish zarurligi asoslanadi. Tadqiqot natijalari ingliz tili o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida amaliy ahamiyatga ega.

Key words: lingvistik kompetensiya, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari, chet til o'qitish metodikasi, kommunikativ yondashuv, kompetensiyaviy ta'lim, lingvodidaktika.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida chet tillarini, xususan ingliz tilini o'qitish jarayonida kompetensiyaviy yondashuvning ustuvorligi bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablarni tubdan yangilashni taqozo etmoqda. Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida ingliz tili xalqaro muloqot, ilmiy–texnik axborot almashinuvi hamda kasbiy faoliyatning muhim vositasiga aylangan.

Shu bois bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining nafaqat kommunikativ, balki chuqur lingvistik kompetensiyaga ega bo'lishi ta'lim samaradorligini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Lingvistik kompetensiya tushunchasi dastlab nazariy tilshunoslik doirasida shakllangan bo'lib, unga Noam Chomsky tomonidan asos solingan. Olim lingvistik kompetensiyani til egasining grammatik jihatdan to'g'ri va mazmunan maqbul gaplarni hosil qila olish

Compiled on: January 4, 2026.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted to Advances in Science and Education for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](#).

qobiliyati sifatida talqin qiladi. Keyingi ilmiy tadqiqotlarda mazkur tushuncha kengaytirilib, u fonetik, leksik, grammatik, semantik va stilistik komponentlarni o'z ichiga oluvchi murakkab tizim sifatida izohlanadi. Ushbu yondashuv lingvistik kompetensiyani kommunikativ kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismi sifatida baholash imkonini beradi.

Chet til o'qitish metodikasiga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, lingvistik kompetensiya bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligida markaziy o'rin tutadi. Jumladan, J. Jalolov chet til o'qitish metodikasiga bag'ishlangan asarlarida lingvistik kompetensiyani fonetika, leksika va grammatika bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarning yaxlit tizimi sifatida talqin qilib, ularning nutq faoliyati bilan uzviy bog'liq holda shakllantirilishi zarurligini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, til materialini nutqiy faoliyatdan ajratilgan holda o'rgatish barqaror kompetensiya shakllanishiga olib kelmaydi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida lingvistik kompetensiyani takomillashtirish dolzarb pedagogik muammo sifatida e'tirof etilmoqda. S. A. Misirov tadqiqotlarida lingvistik tayyorgarlikni kuchaytirish chet tilni o'qitish samaradorligini oshirishning muhim sharti sifatida asoslanadi. Tadqiqotchi lingvodidaktik yondashuvlar asosida til materialini tanlash, tizimlashtirish va o'qitish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga xizmat qilishini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Shu munosabat bilan, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini takomillashtirishning ilmiy-nazariy asoslarini o'rganish, uning tarkibiy komponentlarini aniqlash va ularni zamonaviy lingvodidaktik hamda kompetensiyaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada aynan ushbu masalalar nazariy jihatdan tahlil qilinadi va umumlashtiriladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini takomillashtirish masalasi tilshunoslik, pedagogika va chet til o'qitish metodikasi sohalarida muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Lingvistik kompetensiya

tushunchasi dastlab nazariy tilshunoslik doirasida shakllanib, keyinchalik amaliy lingvistika va lingvodidaktika bilan uzviy bog'liq holda rivojlangan.

Lingvistik kompetensiya nazariyasiga asos solgan Noam Chomsky ushbu tushunchani til egasining grammatik jihatdan to'g'ri va mazmunan maqbul gaplarni hosil qila olish qobiliyati sifatida talqin etadi. Olim kompetensiya va performans (nutqiy faoliyat) tushunchalarini farqlab, tilshunoslikning asosiy vazifasi nutqiy hodisalarni emas, balki ularning asosida yotgan lingvistik tizimni o'rganishdan iborat ekanligini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv lingvistik kompetensiyani til tizimini ongli egallashga asoslangan murakkab jarayon sifatida baholash imkonini berdi.

Keyingi tadqiqotlarda lingvistik kompetensiya tushunchasi yanada kengaytirilib, u fonetik, leksik, grammatik, semantik va stilistik komponentlarni o'z ichiga oluvchi yaxlit tizim sifatida izohlandi. S. Thornbury lingvistik kompetensiyani til o'rganuvchining yangi va ilgari uchramagan gaplarni mustaqil ravishda tuza olish qobiliyati sifatida ta'riflaydi. Uning fikricha, grammatik bilimlar real nutqiy vaziyatlarda qo'llanilgandagina samarali bo'ladi, aks holda ular faqat nazariy bilim darajasida qolib ketadi.

Lingvistik kompetensiyaning kommunikativ kompetensiya bilan bog'liqligi masalasi Canale va Swain tadqiqotlarida alohida yoritilgan. Ular lingvistik kompetensiyani kommunikativ kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rib, til birliklaridan muloqot jarayonida to'g'ri va maqsadga muvofiq foydalanish zarurligini asoslab beradilar. Ushbu yondashuv chet til o'qitish metodikasida lingvistik bilimlarni nutqiy faoliyat bilan integratsiyalashga xizmat qiladi.

O'zbek metodist olimlarining ilmiy ishlarida ham lingvistik kompetensiyani rivojlantirish masalasi keng yoritilgan. J. Jalolov chet til o'qitish metodikasiga bag'ishlangan asarlarida lingvistik kompetensiyani fonetika, leksika va grammatika bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarning yaxlit majmui sifatida talqin qiladi. Olimning ta'kidlashicha, til materiali nutq faoliyati turlari bilan uzviy bog'langan holda o'rgatilgandagina barqaror lingvistik kompetensiya shakllanadi.

Shuningdek, S. A. Misirov tadqiqotlarida chet til o'qitishning lingvodidaktik asoslari yoritilib,

lingvistik kompetensiyani shakllantirish jarayonida o'quv materialini tanlovi, uni tizimlashtirish va bosqichma-bosqich o'rgatish muhim omil sifatida ko'rsatib beriladi. Tadqiqotchi lingvistik tayyorgarlikning kuchaytirilishi bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirishga xizmat qilishini ilmiy jihatdan asoslaydi.

So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlar lingvistik kompetensiyani rivojlantirishda kompetensiyaviy va kommunikativ yondashuvlarning ustuvorligini ko'rsatmoqda. Tadqiqotchilar lingvistik bilimlarni amaliy nutqiy faoliyat bilan integratsiyalash bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining professional tayyorgarligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydilar.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, lingvistik kompetensiya muammosi turli ilmiy yo'nalishlarda yetarlicha o'rganilgan bo'lsa-da, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida uni kompleks, tizimli va zamonaviy lingvodidaktik yondashuvlar asosida takomillashtirish masalasi hanuz dolzarb bo'lib qolmoqda. Mazkur holat ushbu yo'nalishda ilmiy-nazariy tadqiqotlarni davom ettirish zaruratini belgilaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini takomillashtirishning ilmiy-nazariy asoslarini aniqlashga yo'naltirilgan bo'lib, u kompetensiyaviy, kommunikativ va lingvodidaktik yondashuvlar asosida olib borildi. Tadqiqot metodologik asosi sifatida zamonaviy pedagogika, chet til o'qitish metodikasi hamda umumiy va amaliy tilshunoslik fanlarining fundamental g'oyalari qabul qilindi.

Tadqiqot jarayonida lingvistik kompetensiya til tizimini egallashga oid bilim, ko'nikma va malakalar majmui sifatida talqin qilinib, uning fonetik, leksik, grammatik va semantik komponentlari o'zaro uzviy bog'liq holda ko'rib chiqildi. Ushbu yondashuv lingvistik kompetensiyani kommunikativ kompetensiyaning tayanch asosi sifatida baholash imkonini berdi. Metodologik nuqtayi nazardan, lingvistik kompetensiyaning shakllanishi nutqiy faoliyat turlari bilan integratsiyalashgan holda amalga oshirilishi zarurligi e'tirof etildi.

Tadqiqotda quyidagi nazariy metodlardan

foydalanildi:

- ilmiy-pedagogik, lingvistik va metodik adabiyotlarni tizimli tahlil qilish;
- turli ilmiy yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish va umumlashtirish;
- lingvistik kompetensiya tushunchasining mazmuniy va tarkibiy tahlili;
- nazariy xulosalar asosida konseptual model ishlab chiqish.

Shuningdek, tadqiqot metodologiyasi doirasida kompetensiyaviy yondashuv bo'lajak ingliz tili o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligini natijaviylik nuqtayi nazaridan baholashga xizmat qiluvchi asosiy metodologik tamoyil sifatida qaraldi. Kommunikativ yondashuv esa lingvistik bilimlarning real nutqiy vaziyatlarda qo'llanishini ta'minlovchi muhim metodik asos sifatida talqin qilindi. Lingvodidaktik yondashuv esa til materialini tanlash, tizimlashtirish va o'qitish jarayonida ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini berdi.

Tadqiqotning metodologik yaxlitligi fanlararo integratsiya tamoyiliga tayangan holda ta'minlandi. Ya'ni, lingvistika, pedagogika, psixolingvistika va chet til o'qitish metodikasi fanlari yutuqlari o'zaro uyg'unlikda qo'llanildi. Bu esa bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini takomillashtirish masalasini kompleks va tizimli yondashuv asosida o'rganish imkonini yaratdi.

Natijada tanlangan metodologiya tadqiqot maqsadiga erishish, ilmiy xulosalar chiqarish hamda lingvistik kompetensiyani rivojlantirishga doir nazariy asoslarni umumlashtirish uchun yetarli ilmiy poydevor bo'lib xizmat qildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'tkazilgan ilmiy-nazariy tahlil bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini takomillashtirish masalasi ko'p komponentli va tizimli yondashuvni talab etishini ko'rsatdi. Tahlil jarayonida lingvistik kompetensiya til tizimiga oid bilimlarning oddiy yig'indisi emas, balki ularning nutqiy faoliyatda ongli va maqsadga muvofiq qo'llanishini ta'minlovchi murakkab kasbiy kompetensiya sifatida namoyon bo'lishi aniqlandi.

Nazariy manbalar tahlili shuni ko'rsatdiki, lingvistik kompetensiya fonetik, leksik, grammatik va semantik komponentlarning uzviy birligidan tarkib topadi. Ushbu komponentlar o'zaro

chambarchas bog'liq bo'lib, ulardan birining yetarli darajada rivojlanmaganligi o'qituvchining umumiy kasbiy tayyorgarligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, fonetik kompetensiyaning yetarli darajada shakllanmaganligi nutqning talaffuz va intonatsion jihatdan buzilishiga olib kelsa, leksik va grammatik kompetensiyadagi kamchiliklar nutqning aniqligi va mantiqiyligini pasaytiradi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida lingvistik kompetensiya ko'pincha nazariy bilimlar doirasida shakllantiriladi, biroq bu bilimlarning nutqiy-amaliy faoliyat bilan yetarlicha integratsiyalanmasligi kuzatiladi. Natijada talabalar grammatik qoidalarni bilsalar-da, ularni real kommunikativ vaziyatlarda samarali qo'llashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu holat lingvistik kompetensiyani rivojlantirishda kommunikativ va kompetensiyaviy yondashuvlarning yetarli darajada tatbiq etilmayotganidan dalolat beradi.

Shuningdek, tahlil jarayonida lingvistik kompetensiyani takomillashtirishda lingvodidaktik yondashuvning muhimligi aniqlandi. Til materialini tanlash va tizimlashtirishda uning kasbiy yo'naltirilganligi, nutqiy vaziyatlar bilan bog'liqligi hamda bosqichma-bosqich o'rgatilishi barqaror kompetensiya shakllanishining muhim sharti sifatida namoyon bo'ldi. Ayniqsa, fonetika, leksika va grammatikani alohida emas, balki integratsiyalashgan holda o'rgatish lingvistik kompetensiyaning samarali rivojlanishiga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslandi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini takomillashtirish quyidagi shart-sharoitlar asosida samarali amalga oshiriladi:

- lingvistik bilimlarning nutqiy faoliyat turlari bilan uzviy integratsiyasi;
- kommunikativ va kompetensiyaviy yondashuvlarning ustuvorligi;
- lingvodidaktik tamoyillar asosida til materialini tanlash va o'qitish;
- kasbiy yo'naltirilgan topshiriqlar orqali lingvistik bilimlarni mustahkamlash.

Umuman olganda, tahlil natijalari bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini takomillashtirish jarayoni tizimli, maqsadga yo'naltirilgan va ilmiy asoslangan yondashuvni talab etishini ko'rsatdi. Mazkur natijalar ingliz tili

o'qitish metodikasini takomillashtirishga hamda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim ilmiy xulosalar chiqarish imkonini berdi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqot bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini takomillashtirishning ilmiy-nazariy asoslarini aniqlashga yo'naltirildi. O'tkazilgan nazariy tahlil natijalari lingvistik kompetensiya bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligida yetakchi o'rin tutishini hamda uning kommunikativ kompetensiyaning tayanch komponenti ekanligini tasdiqladi. Tadqiqot davomida lingvistik kompetensiya fonetik, leksik, grammatik va semantik komponentlarning uzviy birligi sifatida talqin qilindi.

Adabiyotlar tahlili va metodologik yondashuvlar asosida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida mavjud kamchiliklar aniqlanib, til materialining ko'pincha nazariy darajada o'zlashtirilishi va uning nutqiy-amaliy faoliyat bilan yetarli integratsiyalanmasligi muammo sifatida belgilandi. Bu holat lingvistik bilimlarning real kommunikativ vaziyatlarda samarali qo'llanishiga to'sqinlik qilishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini takomillashtirish kommunikativ, kompetensiyaviy va lingvodidaktik yondashuvlarning uyg'unligi asosida samarali amalga oshiriladi. Lingvistik bilimlarni nutq faoliyati turlari bilan integratsiyalash, til materialini kasbiy yo'naltirilgan vaziyatlar asosida o'rgatish va bosqichma-bosqich murakkablashtirib borish barqaror kompetensiya shakllanishini ta'minlaydi.

Yuqoridagi ilmiy xulosalardan kelib chiqib, quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida lingvistik kompetensiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan fanlar mazmunini kommunikativ va kasbiy yo'naltirilgan yondashuv asosida qayta ko'rib chiqish;

2. Fonetik, leksik va grammatik materialni nutqiy faoliyat turlari bilan integratsiyalashgan holda o'qitishni ta'minlovchi lingvodidaktik modellardan

keng foydalanish;

3. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik tayyorgarligini baholashda faqat nazariy bilimlarni emas, balki ularning nutqiy-amaliy qo'llanilishini aniqlovchi kompetensiyaviy mezonlarni joriy etish;

4. Chet til o'qitish metodikasi fanlarida kasbiy yo'naltirilgan topshiriqlar va real kommunikativ vaziyatlarga asoslangan mashg'ulotlar ulushini oshirish;

5. Lingvistik kompetensiyani takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-tadqiqotlarni tajriba-sinov ishlari bilan boyitish va ularning amaliy natijalarini ta'lim jarayoniga joriy etish.

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik kompetensiyasini takomillashtirish tizimli, ilmiy asoslangan va zamonaviy pedagogik yondashuvlarga tayangan holda amalga oshirilishi lozim. Tadqiqotda ilgari surilgan xulosalar va takliflar ingliz tili o'qitish metodikasini takomillashtirishga hamda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Chomsky, N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge, MA: MIT Press.
2. Chomsky, N. (2006). Language and Mind (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
3. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics, 1(1), 1–47.
4. Thornbury, S. (2006). An A–Z of ELT. Oxford: Macmillan Education.
5. Jalolov, J. (2012). Chet til o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
6. Jalolov, J. (1996). Chet til o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.
7. Misirov, S. A. (2007). Kasb-hunar kollejlarda ingliz tili o'qitishning lingvodidaktik asoslari (Ped. fan. nomz. diss.). Toshkent.